

Ст. н. с. д-р Пламен Чипев

ЕВОЛЮЦИОНЕН И ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ОСКЪДНОСТТА В СЪВРЕМЕННИЯ ИКОНОМИКС

Направен е опит за критично осмисляне със средствата на съвременния институционален и еволюционен икономически анализ на една основополагаща категория на съвременния неокласически икономикс. Концепцията за оскъдност на икономическите блага е анализирана критично в еволюционно-биологичен, общосоциален и специфично-пазарен контекст. Предложен е един възможен отговор за нейното специфично присъствие в неокласическия икономикс, както и за отсъствието на институционална проекция в анализа на същата теоретична доктрина.

JEL: B25; B52; D01; D02.

Концепцията за оскъдност на икономическите блага (scarcity) играе съществена роля в съвременния неокласически икономикс. От нея произтичат редица зависимости, оформяйки в много голяма степен съвременния конкретен вид на ортодоксалната икономическа теория, която познаваме. В същото време тази категория се третира като аксиоматично дадена и обикновено не се подлага на анализ или се анализира в аспекти и връзки, които имат по-скоро екологичен, технологичен или друг неикономически характер. В този смисъл тук се опитваме да адресираме въпроса коя е причината за подобно парадоксално отношение към една така фундаментална икономическа категория, чието значение за т.нар. *“мейнстрийм икономикс”* далеч надхвърля тривиалните констатации за фаталната обреченост на човечеството.

Макар че в основата на това изложение стоят идеи, имащи повече от десетилетна давност, то е провокирано от конкретно събитие - една дискусия,¹ която послужи като отключващ фактор за оформянето им.²

---

¹ Докладът на Георги Ганев "Where Has Marxism Gone? Gauging the Impact of Alternative Ideas in Transition Bulgaria", представен на Годишната (2005) конференция на Българската макроикономическа асоциация, стана повод да се запитаме къде изчезна не само марксизмът, но заедно с него всякакви текстове, написани от гледна точка, различна от тази на ортодоксалния икономикс. Интересна и според мен вярна, макар и малко смущаваща, беше констатацията на Р. Аврамов, че освен материалната страна на въпроса - склонността да се финансират преди всичко текстове в рамките на мейнстрийм-икономикса, немалка е ролята и на моралната - нежеланието за поемане на неудобствата на едно интелектуално десиденство, защитаващи гледища встрани от утвърдената парадигма.

² В този смисъл е и благодарността ми към участниците в тази среща. Моята признателност е също за А. Леонидов, П. Танова, Ел. Димитрова и останалите участници в

*

Целта на тази разработка е да се разгледа как функционира концепцията за оскъдността на икономическите блага в парадигмата на неокласиката, какви са следствията от приложението ѝ, доколко то е оправдано от икономическа гледна точка, кое налага въвеждането ѝ и кой е нейният евентуален институционален аналог?

Веднага трябва да се направи една важна уговорка - историческият анализ на проблема представлява сериозен интерес, но изисква специално внимание (и съответно място), което е причината тук да се ограничим само с един сравнително лимитиран поглед към някои алтернативни съвременни виждания по проблема, както и да поставим фокуса върху неговата функционална характеристика.

По същество изследването представлява хетеродоксална критика на една дълбоко залегнала, макар и слабо разработена в неокласическия икономикс концепция, в която обаче може да се открие основната му слабост – липсата на анализ на институциите. Това е и основният методологически подход към представената концепция – да се подложи на критика от гледна точка на съвременната еволюционна и институционална икономическа теория.

Извън тази цел работата няма претенции да е написана от методологични позиции на една или друга школа в съвременната неортодоксална икономическа теория, макар да заимстваме важни принципи от институционализма и еволюционната политическа икономия.

Оскъдността като обект на изследване

Съществуващите към момента проучвания на оскъдността са доста ограничени както откъм дълбочина на анализа, така и откъм методологична гледна точка. Най-общо казано, тя не е субект на верификация – ортодоксалният икономикс я вижда като онтологична характеристика на икономиката: просто няма достатъчно ресурси за производството на всички блага, които хората искат да консумират.³ Това отношение към оскъдността е базирано на “очевидността” на факта, че нашият “космически кораб Земя” е пространствено ограничен. Тази “очевидност” е основанието за отказа от анализ на оскъдността и за

конференцията “Икономическата теория в началото на XXI век” (21-22 април 2005 г., Варна), които отправиха полезна критика и препоръки към текста. Бих искал да благодаря също на Фредерик Лий, Люк Тардийо, Ута-Мария Ниерлер за подкрепата и позитивната критика, която направиха на Годишната конференция на Европейската асоциация за еволюционна политическа икономия (ноември 2005 г., Бремен, Германия), помагайки за изясняването на тезата и отстраняването на някои пропуски в изложението. Както обикновено, за всички оставащи пропуски и недостатъци в изложението отговорността е само на автора.

³ Вж. например *Samuelson, Nordhaus*, 1989.

“правото” тя да бъде използвана като универсална, неподлежаща на проверка, вътрешноприсъща на икономиката.

Ако непременно трябва да се отдели пример на подобен подход, би могло да се посочи едно от многобройните издания и преиздания на учебника на Липси, Стайнер и др., където е казано директно: “[оскъдността е]...реална и вечна” (Lipsey, Steiner, Purvis and Courant, 1990, p. 47).

Дотолкова, доколкото в отделните източници се предлагат опити за конкретизиране на концепцията за оскъдност, може би най-големият обем литература я третира като някакъв проблем на околната среда; някои автори дори използват специално конструиран термин “environmental scarcity”. Тези анализи се фокусират върху последиците от изчерпващите се ресурси за екологията и обществото.

Това направление има тенденция към очертаване на различни негативни сценарии на развитие, анализиращи консумативните модели на хищническо използване на ресурсите. Някои от изследванията стигат дори до проучвания за възможното насилие, което в крайна сметка би трябвало да избухне като резултат от оскъдността (вж. Homer-Dixon, 1999).

В същия екоаспект други автори са носители на “зелената” философия от 60-те години на миналия век, предупреждаваща за екологичната катастрофа, която ще резултира от продължаващия консумеризъм и неовладян растеж. В опитите си да разкрие корените на философията, игнорираща устойчивото развитие, екологичните анализи подлагат на преоценка множество вкоренени идеологизирани схеми и предлагат изграждане на нетрадиционни теоретични връзки – например взаимодействието между “зелената” политика и марксизма и др.(вж. Benton, (ed.), 1996).

Макар и значително по-рядко, съвременният анализ на оскъдността включва и изследвания, които подлагат на критично преосмисляне, поне формално, самата същност на разбирането за оскъдността. Например Neumaier (2000) прокарва разлика между “песимизма” на класическия икономикс и “оптимизма на модерния неокласически икономикс” по отношение на вярата в неограничеността на растежа. Така той постулира, че логическата възможност растежът никога да не бъде ограничен от естествените ресурси, е напълно приемлива, с което внася известно съмнение относно универсалния характер на оскъдността и автоматичното ѝ действие. Въпреки това Neumaier също приема, че е невъзможно да се предскаже дали в крайна сметка ограничеността на ресурсите е “практически” преодолима, или не.

Една стъпка по-нататък по-близо до социално-икономическия подход може да се открие у Raiklin and Uyar, които предлагат статия, изследваща доколко “реална” е самата концепция за оскъдност. Признавайки невъобразимо голямото значение, което оскъдността има за извеждането на “по-голямата част от съвременната теория”, авторите посочват

парадокса на т.нар. оскъдност на изобилието (*scarcity of abundance*) и очевидно неудовлетворени от “целенасоченото опростяване” и “тенденциите за редуциране” (Raiklin, Uyar, 1996) на проблемите от теоретиците-икономисти предлагат един по-дълбок поглед върху човешките нужди и желания, а оттам и върху оскъдността. Съгласно тяхната гледна точка *нуждите* и *желанията* са различни и тази разлика е която прави оскъдността относителна категория. Докато нуждите представят някаква биологична и социално-културно детерминирана съвкупност от блага, които индивидът трябва да консумира, то желанията отиват отвъд тях; те “включват нуждите плюс известни допълнителни прищевки” (*residual desires*) (Raiklin, Uyar, 1996).

Философското разграничаване прави Heilbroner, който постулира, че “потребителското поведение не е вече движено от насъщните нужди, но е изкушено от цял ред възможни повече или по-малко луксозни стоки” (Heilbroner, 1962). В условията на съвременното бурно развиващо се консуматорско общество, “когато потреблението на един става желание на неговия съсед” по сполучливия израз на Galbaith (1984) вторично породените желания бързо се превръщат в същностни нужди, създавайки по този начин следния парадокс: колкото по-богато е обществото, толкова по-оскъдни (в смисъл на недостатъчни) стават ресурсите, необходими за производството на блага и услуги за задоволяване на желанията.

Разрешаването на този парадокс според Raiklin and Uyar е възможно чрез признаването на относителния характер на оскъдността, като се посочи повече или по-малко открито, че тази “относителна” оскъдност е изкуствено създавана. Подобно е виждането, застъпвано и от Heilbroner, за когото тя “е психологическо явление”, и от Galbaith, който идентифицира процеса на задоволяване на желанията и като процес на създаване на желания. Повече или по-малко експлицитно, парадоксът “оскъдност на изобилието” е отнесен от авторите към класовата характеристика на съвременното капиталистическо общество.

Без съмнение това е един опит да се разглежда оскъдността като социален, а не като универсален феномен и дори да се отговори на досадния парадокс за съвместяването на подобна концепция с натрапващата се реалност на все по-богатите съвременни общества. За съжаление изложената тук логическа последователност приема съществуването и на абсолютна оскъдност, която двамата автори не подлагат на никакво съмнение. Както те казват, “дискусията не изключва по никакъв начин абсолютната оскъдност” (Raiklin, Uyar, 1996, p. 54), поради което генералният въпрос за това какво представлява оскъдността като категория в икономическата теория и защо последната толкова се нуждае от нея (и я ползва така широко) отново остава встрани от изследването. Всъщност това е и въпросът, с който ще започнем позитивното обсъждане на проблема.

Всъщностна характеристика на оскъдността като икономическа категория

Концепцията за оскъдността има дълга история, но по-скоро интересът на изследването тук е съсредоточен върху нейното прилагане, върху нейното функционирането ѝ (и сериозно отражение) в цялостната система от икономически категории, която неокласическият икономикс създава. Затова най-напред ще се опитаме да дадем отговор на въпроса *какво всъщност означава да приемем, че икономическите блага са оскъдни?*

Първото, което забелязваме, е, че оскъдността въвежда априори един модел за икономиката, при който търсенето изпреварва предлагането. Идеята за неограничените човешки потребности всъщност не е необходимо да се задава, тъй като тя се съдържа в концепцията за оскъдност на благата; ако търсене и предлагане бяха в хармония, благата не биха били оскъдни. Така се задава една рамка, в която отделните индивиди се конкурират за употребата на недостатъчните блага и съответно на това цялата по-нататъшна система от икономически понятия се насочва към решаване на този проблем - по-добро и рационално разпределяне на ресурсите. Това се вменява и като цел на икономическата теория.

Нещо повече, в някои публикации дефиницията на икономическите блага директно се прави чрез категорията *оскъдност*, т.е. ако благата не са оскъдни, те не са икономически. И обратното, те са икономически блага дотолкова, доколкото са оскъдни. Оттук и добре познатият пример с пясъка в пустинята, който се пренася от учебник в учебник - последното нещо, което би хрумнало на човек да каже за него, е, че е оскъден, но той се превръща в такъв в мига, в който стане суровина за стъкларската промишленост.

В действителност липсата на дискусия по този проблем създава много затруднения при опитите за точна дефиниция на понятието.⁴ Най-добре е да се види как се ползва то, за да се разбере смисълът му. Най-общо казано, логическата верига е следната: ресурсите са оскъдни, затова се налага да правим избор. Изборът се основава на алтернативните разходи (колко жертваме от онова благо, за да получим едни-колко си от това благо); после се въвежда пазарът, който дава възможност да се реализира нашият избор на практика. Всъщност оскъдността въвежда критерия за избор, тъй като тя определя цената на благата – по-оскъдните

---

⁴ Специално затруднение е самият неясен семантичен смисъл на понятието оскъдност (англ. Scarcity), което доста рядко се употребява и в английския език и внушава недостиг, липса, но също и ограниченост, недостатъчност и т.н.

са по-скъпи, и обратното.⁵ В крайна сметка оскъдността детерминира избора ни, тъй като доходите ни са винаги точно определена величина и ние оптимизираме спрямо нея.

По същество оскъдността е неотделима от ортодоксалната икономическа теория и има характер на *мирогледна* концепция, която оформя нашия възглед за света в определено отношение. Законът за търсене, за чието “извеждане” микроикономическата теория полага толкова усилия (да си спомним само конкуриращите се обяснения: с и без използване на пределната полезност; съответно с и без използване на кривите на безразличие), в светлината на оскъдността е предпоставен. Защото и изпъкналата форма на кривата на производствените възможности, и вдлъбнатата на кривите на безразличие са следствие от оскъдността на богатата и превръщат “доказателството” на закона за търсене в практикуване на елементарна софистика.

В крайна сметка тази предпоставена категория рисува една картина на небалансираност, на липса и на недостатъчност на богатата, която поставя индивида (и човешкия род като цяло) пред труден избор да максимизира, да оптимизира, но никога да не достигне до удовлетвореност. Ако би стигнал до нея, оскъдността би изчезнала. Представата се подхранва с твърдения като това, че дори гражданите на Съединените щати, определяни като “охолно” общество, нямат повече от еди-колко си доход (тук се цитира някаква цифра, различна за периода, в който е писан текстът, но винаги звучаща ужасно скромно), та какво да кажем за тези, които живеят с 200-300 дол. на година.

В същото време недостатъчността на богатата не се доказва. Тя се базира на очевидността на факта, че всичко, което съществува на нашата пространствено ограничена планета, е крайно и следователно ограничено. Това тривиално наблюдение стои в основата на отказа да се анализира същността на категорията и на правото да се ползваме от нея като универсална, вечна, неизменна, присъща на нещата. Както вече посочихме, тя се възприема като “*реална и вечно присъстваща*”.

Така вместо като икономическа категория *оскъдността* функционира като привнесена аксиома. В неокласическия икономикс това не е изненада, случва се и с други категории. Такава аксиома е фирмата - в някои публикации тя директно се определя за свойствен на икономиката “произвеждащ атом” (вероятно от някаква подразбирана, но неизказана аналогия във физиката). Повечето такива случаи на привнесеност на понятията обаче се усещат сравнително добре и се атакуват ожесточено от критичната научна общност. Същата тази фирма през по-голямата част

---

⁵ По-точно е да се каже относително по-оскъдните неща са по-скъпи, тъй като концепцията за оскъдност се използва като единица за подредба, а не за измерване в абсолютни стойности.

на миналия век (а и досега) е обект на безкрайно много анализи вътре и вън от главния поток в икономическата теория, целящи “доказването” ѝ, т.е. намирането на икономическо основание за съществуването ѝ.

Това обаче не се случва с оскъдността, която се радва на щастлива необезпокоеност на съществуването си като *естествено* състояние на нещата. Така ли е обаче? Има ли основания да мислим за (икономическия) свят като място, в което цари перманентна липса, недостиг, ограниченост (все синоними на scarcity) на ресурси? И където тази липса или ограниченост е основен икономически закон, моделиращ цялостното поведение на индивидите.

За да опровергаем тази представа, ще се опитаме да предположим хипотетично, че оскъдността наистина е заложена в някакви характеристики на заобикалящия ни материален свят, които намират своята проекция и в икономическите отношения. Първата стъпка, е да насочим нашите подозрения към биологичната ни природа и да предположим, че оскъдността е някакъв универсален биологичен феномен, който точно поради това се проектира и върху обществото, като му налага някакво ограничение.

Оскъдността - биологично детерминирана?

Съвременната еволюционна политическа икономия (всъщност и класическият институционализъм на Веблен) ползва доста идеи в анализа си от биологични концепции – например инстинктите като форма на институции, определящи поведението на индивида, вкл. и в обществото. В този смисъл въпросът би бил присъща ли е оскъдността на биосистемите и може ли това да послужи за основание да я прилагаме и към икономическите отношения?

Подобна логика например прави опити да обоснове някои особености на конкуренцията чрез агресивността в някои от биологичните видове. Първата се възприема като проява на агресия в социалния континуум и по този начин се обосновава “естествения” ѝ характер.

Ако такава логика е възможна и в разглеждания тук въпрос, би трябвало да допуснем наличието на принцип, съгласно който някакъв биологичен вид съществува в състояние на оскъдица; че за развитието му винаги са необходими повече ресурси от наличните и той е принуден да “оптимизира” потреблението си за да живее. Това изглежда доста странно. Биологичният опит показва, че когато някакъв вид живее в недоимък, той се развива зле, линее и в края на краищата загива. В тази логика примерът с динозаврите, които загиват “изведнъж” след милиони години съществуване поради невъзможността им да се приспособят към променените условия за живот, е станал нарицателен.

Друга възможност е да се предположи, че биологичният вид *попада* в оскъдица поради променени природни условия. Това всъщност е

случаят, при който действа Дарвиновият принцип за еволюция на видовете. Този принцип обаче по никакъв начин не твърди, че при промените условия видът остава да се развива в недостиг на ресурси. Напротив, идеята е, че недостигът го е променил, видът *се е приспособил* (или е загинал), но не и че живее небаланасирано, в неравновесие; в новите условия, с новите си качества, той може да се радва на относително по-добри условия за развитие.

Не бихме искали да отидем твърде далеч с биологичните концепции, но според нас оскъдността на ресурсите не може да се приеме като характеристика на съществуването на биологичното същество човек. Не е ли твърде малтусианска една такава представа за света? И не беше ли Малтусовата теория определена като ретроградна, имплицитно съдържаща (и подхранваща) човеконенавистнически прогнози за съдбата на човешкия род? Наблягането върху такъв аспект на анализа винаги води до малтусиански поглед върху обществото като обречено на глад и мизерия или прави внушения за драстичен тоталитарен контрол над раждаемостта.

Последователният анализ показва, че двете концепции се различават само по динамиката си – Малтус проектира оскъдност във времето, а в неокласическата икономическа парадигма същата идея е дори още по-омnipotentна – присъства сега, тук, и завинаги.

Общосоциална характеристика на оскъдността или оскъдността и традиционното общество

След като не може да се приеме за реалност твърдението, че в биологичен смисъл човешкият вид се развива в условията на недостиг на блага, е редно да поставим въпроса за социалните измерения на това понятие. Може ли да се приеме, че обществото налага такива характеристики на своите членове, които водят до съкращаване на ресурсите? Или че, подобно на образованието например, в обществото човешките индивиди получават характеристики (и потребности), които, без да са съществували в природното им битие, се развиват по начин, водещ до състояние, при което ресурсите стават перманентно недостатъчни.

Най-общо казано, може ли да се приеме, че обществото мотивира индивидите да консумират повече, например в смисъл на материални блага. Тази концепция изглежда малко вероятна. Първо, за 5-6 хил. години материалните потребности на индивида не са се променили толкова много. Второ, със самото си възникване обществото издига производителната мощ на индивида на неимоверно по-високо равнище в сравнение с тази на природното му битие. Трето, точно тези съвременни нации, които консумират най-много, трайно намаляват населението си като ръст и дори в абсолютен брой.

В този смисъл е много по-логично да се предположи, че обществото (дори и недотам развитото) удовлетворява потребностите на човека по-

добре, отколкото съществуването в природното му битие. Всъщност обществото затова и се закрепва трайно като феномен, защото повишава производителната мощ на човека.

Що се отнася до развитието на духовните потребности, може, разбира се, да се предпостави някаква имагинерна идея за тяхната безграничност. В действителност обаче съвременната масова култура предлага все по-малко истински духовни стойности на все по-малко хора и все повече материални заместители и бездуховни сурогати на огромната маса от обществото.

Не си струва да се развива подробно аргументация за това, че чалгата не е духовна, а материално-сетивна, дори брутално-телесна форма на задоволени потребности. Ако примерът е твърде краен (в смисъл на локален), макар че чалгата е стандарт за огромни групи хора, може да се вземат случаи с нейни по-интернационални "духовни" посестрими като риалити-шоутата и др. Напоследък се появява и псевдоисторизъм, псевдодокументалистика и т.н. - сурогатни жанрове, които атакуват все нови и нови територии на духовни потребности, заменяйки ги с ерзацобразци. Така или иначе, тази проблематика отива извън нашето изследване. Нито като количество, нито като качество има основание да се предположи, че социалната практика води до такова развитие на духовни потребности, чието задоволяване да се лимитира от оскъдността на икономическите ресурси.

Всъщност сериозният аргумент тук е, че противно на картината на небалансираност, която се рисува от понятието оскъдност на ресурсите, исторически съществуващото традиционно общество е стабилно и балансирано; то произвежда онова, от което се нуждае, и желае да консумира толкова, колкото е произвело.

Това твърдение не бива да се схваща като опит да се наложи инструментариумът на равновесието в хетеродоксалния анализ, а единствено като констатация, че при нормални условия цитираното разделение между потребности и желания би се проявило по-скоро като изключение, в екстремални условия, отколкото като правило. За страни като нашата само преди две поколения (дори едно в някои райони) съществуваше сезонният цикъл на живота, така добре познат ни от фреските в египетските пирамиди до картините на Брьогел – лятото е сезон за работа, а зимата е време за почивка, празници и обреди; работният ден е ограничен от светлата част на деня и т. н. Нещата са добре познати в исторически план.

Ако беше налице общовалидна социална концепция, тласкаща индивидите към непрекъснат стремеж за увеличаване на потреблението, подобен феномен не би трябвало да съществува. Напротив, би трябвало да няма цели сезони празници – в края на краищата човек може да тъче безкрай през зимата и да си сменя облеклото не веднъж, а да речем, 4-5

пъти годишно. Или пък да сее вместо зеленчуци само картофи (за да консумира повече като количество) и лен (за да има повече суровина за дрехи).

Ако пренесем съвременната представа за потребностите (мотивирани, да речем, от модни тенденции) в едно село, дори само отпреди не повече от 50 години, би трябвало да очакваме цялото семейство да работи денонощно, за да може дъщерята да е всяка седмица на хорото с нов сукман. Съседката обаче отива на хорото на бял кон и затова бащата взема заеми от селския лихвар, с които да компенсира изоставането и които ще изплаща следващите няколко години.

Звучи гротескно, но всъщност отразява сериозни неща - *не съществува общовалидна социална характеристика, която да поставя човешките потребности в изпреварващ темп спрямо наличните им ресурси, която да бъде описана с понятието **оскъдност** на ресурсите.*

В исторически план традиционното общество развива такива потребности, които може да задоволи икономически с достъпните му равнища на техника, организация и опит във всеки момент. По такъв начин то съществува в синхрон с природата и съответно не възприема нейните ресурси като оскъдни. Доколкото в кризисни ситуации – суша, болести и др., тези ресурси действително са недостатъчни за определен период, то обществата или се адаптират към новото състояние (което включва и надмогването на кризите), или загиват. Примери с изчезнали цивилизации има много.

Като цяло обаче концепцията, че традиционните общества са живели в оскъдност, лишения и ограничения не намира фактологическа поддръжка.

Спецификата на пазарното (комерсиалното) общество и оскъдността

Ако оскъдността не произлиза въобще от наличието на общество, можем ли да я адресираме към съвременното пазарно, или както още може да се определи – комерсиалното развито общество. Въпросът звучи доста познато. Логиката на съвременното комерсиално общество не е тайна за никого – повече продаваш, повече печелиш. Значи някой трябва да купува повече. Или изпреварването е необходимо, за да гарантира нарастваща рентабилност на процеса.

Тогава е само въпрос на технология - нещата да се организират така, че в пазарния механизъм да се заложат елементи, които да гарантират ускорено развитие на потребностите. Например маркетинг и реклама, налагане (и съответно честа смяна) на модни тенденции, кредитни карти и др. Въобще познатият антураж от прийоми, гарантиращи,

че индивидът винаги ще е склонен да харчи повече, отколкото заработва.

Далеч сме от мисълта да игнорираме множеството модели на поведение и механизми в съвременното комерсиално общество, които в крайна сметка са отговорни за това, че днес човечеството вече е изчерпало над 30% от невъзстановимите си ресурси, подлагайки на риск бъдещите поколения. Струва ни се обаче, че дори и това неразумно потребление, което определено ще направи всеки ресурс действително ограничен (в баналния физически смисъл на това понятие) в недалечна перспектива, не оправдава идеята за оскъдността във вида, в който я намираме в неокласическите икономически текстове. В края на краищата разширените потребности се удовлетворяват с производство - те не могат да съществуват извън възможността за своето удовлетворяване. Аналогично и индивидът, който се разкъсва от неосъществими амбиции, всъщност е девиантна личност, която рано или късно се само-разпада.

Обстоятелството, че на определени групи в обществото им е изгодно да мотивират в него поведение, при което контролираните от тях ресурси стават все по-оскъдни (т.е. скъпи), не означава, че това е характеристика на самите ресурси. В края на краищата при обществото, основано на и осъществявано чрез пазара, трайното форсиране на потребностите пред и свръх възможностите за тяхното задоволяване е чисто психологически феномен, изкуствено насаждан като модел на поведение. И тук, както и в предишните аспекти на анализа, липсват основания за реален икономически феномен, който да може да бъде описан с понятието за оскъдност.

Погледнато обективно, единственото, което оскъдността като категория на неокласическата икономическа парадигма реално отразява, е фактът, че ресурсите не са свободни, т.е. не са на разположение на всички индивиди, които биха пожелали да си възползват от тях. Но това вече е една съвсем друга история.

Оскъдността като сурогат на друго икономическо понятие

Направеният дотук анализ показва, че няма основания да се приеме аксиоматично оскъдността на ресурсите, нито като общобиологичен, нито като общосоциален, нито като специфично присъщ на пазарната икономика принцип. Това ни насочва към хипотезата, че оскъдността е понятие, което поради някаква причина е привнесено, неоригинално, заместващо друго понятие в логиката на икономическата система. Казано с други думи, оскъдността изглежда като че ли отразява *някаква друга икономическа реалност*, чиято същност доминиращата икономическа парадигма не може да обясни по никакви причини.

Неокласическата парадигма познава и други такива случаи, така че, едва ли трябва да виждаме прецедент в това. Такава категория е фирмата, която по причини, излизайки извън обекта на това изследване, поради което няма и да се спираме на тях, не може да бъде обяснена задоволително в условията на неокласическата доктрина. В действителност в теорията има множество конкуриращи се обяснения, но нито едно не е достатъчно задоволително.

Например фирмата най-често се определя като възел от договори (pexus of contracts) или като организатор на производството, или нейното съществуване се свързва със задачата ѝ на разпределител на информация и т.н. Реално битуват множество конкуриращи се определения, които обаче винаги се сблъскват с едни неразрешим въпрос – защо има фирми, след като пазарът може да изпълнява всички техни функции – невидимата ръка е перфектен организатор, нелош контрактор и разпределител на информация.

Анекдотичен е примерът със съвременни IT-фирми (“Касио”), които договарят всички елементи, монтажа, пласмента, рекламата и дори разработката на новите изделия на открития пазар, като, изглежда, единственото, което им принадлежи, е запазената марка. И все пак този бизнес има нужда от фирма, от някаква икономическа структура, която да се срещне на пазара с други като нея. Така въпросът, който е изглеждал изхвърлен през вратата, е влязъл отново през прозореца.⁶

Приведохме този дълъг пример, за да аргументираме твърдението, че в неокласическата парадигма има проблеми, които тя не може да обоснове задоволително и затова ги аксиоматизира (без те да са аксиоматични непременно по своята същност). Както пише в един неокласически текст, фирмата е “атом на поведение откъм производствената или предлагащата страна”. С други думи, тя е атомизираната (най-малка, първична, относително неделима по-нататък) тухличка на производството. Така както атомите са си атоми и те изграждат всички тела, така и фирмите са си фирми, които правят възможни всички пазарни икономически структури. Само че подобна механистична концепция за атомите е остаряла и тези, които я съживяват в икономиката под формата на елементарна аналогия, просто трябва да си сверят часовника. Проблемите на фирмата обаче излизат извън обсега на нашия анализ.

Връщайки се на поставената хипотеза, трябва да зададем въпроса: би ли могло свойствата, приписвани на оскъдността, да свидетелстват за присъствието (битието) на някаква друга икономическа реалност, институция, пораждаща същите функционални и причинно-следствените

---

⁶ Частен случай е въпросът за това кой от двата механизма - пазарният или корпоративният, е по-добър от другия. Той обаче има директно идеологическо значение и затова просто ще го споменем – ако фирмата е по-добър организатор на производството от пазара в микромасщаб, защо тогава фаворизираме пазара в обществен мащаб?

връзки? И съответно – за някакво друго икономическо понятие, чието прилагане би обяснило тези връзки по-добре?

Нашият отговор е положителен. Онова, което конструира функционалната същност на понятието оскъдност, е, че богатата не са свободни, не са достъпни, и не са на разположение на всеки който би искал да се възползва от тях. Но това не е нищо друго освен разгърнато, аналитично (функционално, ако щете) описание на онова, което представлява *собствеността* като икономическа реалност и категория на икономическото познание. Да определиш ресурсите като оскъдни, недостатъчни, ограничени, означава да ги определиш като *притежавани* от някого или нещо, от някакъв индивид или социална структура (държава, община и др.).

По такъв начин неокласическата икономическа теория, въвеждайки оскъдността, всъщност въвежда институционалния компонент на икономиката. Или, ако трябва да бъдем съвсем точни, въвежда влиянието и практическото функциониране на институциите, без да ги споменава в действителност. Това твърдение засяга един наистина много интересен феномен на неокласическия икономикс. Общовалидно е мнението, че той пренебрегва такива огромни по своето значение въпроси на икономическата система като институциите, еволюцията, историческата специфика и т.н. Всъщност парадоксалното е как въобще може да функционира построеният икономически модел. Един от възможните отговори е, че в него се привнасят неявно поне някои от тези фундаментално присъщи на икономическата система характеристики като аксиоматично присъщи, свойствени на “природата на икономическите неща”. В разглеждания тук случай – свойствени на ресурсите.

Така неокласическата доктрина е в състояние, без по същество да направи и един ред анализ на собствеността, да я въведе във функционирането на модела си. Щом нещата са оскъдни в икономически смисъл, няма нужда да казваме, че логиката на анализа предполага наличие на определена форма на собственост, т.е на една цяла система от институции, но можем да вървим нататък.

Например, да кажем, че всички икономически блага са оскъдни или дори обратното, че щом са оскъдни, значи са икономически ресурси. Така, без да изясняваме как и защо пясъкът в пустинята е станал оскъден, когато сме започнали да го ползваме в стъklarската промишленост, ние всъщност неявно въвеждаме факта, че той е бил апроприиран (дори само като е натоварен на нечие транспортно средство или просто като е ограден за целите на някоя стъklarска фабрика).⁷

---

⁷ Всъщност, ако внимателно се вгледаме в примера, ще усетим иронията - въвеждането на собствеността перфектно обяснява защо този ресурс е станал оскъден, докато оскъдността като икономическо понятие не ни дава такова обяснение.

*

Аналитичното обсъждане, на което подложихме една концепция, играеща толкова важна роля в парадигмата на неокласическия икономикс, оставайки в същото време доста встрани от вниманието както на ортодоксалната, така и на хетеродоксалната теоретична критика, имаше за цел да установи основанията за нейното съществуване.

Резултатите, до които достигнахме при опитите да открием оскъдността като дефинираща поведението на индивидите и функционирането на обществата в еволюционно-биологичен, общо-социален и специфично-пазарен план, не дадоха положителен резултат. И в трите релации, в които анализирахме поведението на индивидите, респ. икономическите агенти, достигнахме до извода, че няма причина да възприемаме оскъдността като универсална характеристика. Доколкото икономическите ресурси са ограничени в един или в друг момент от развитието на дадена биологична или обществена структура, те налагат нейното адаптиране към тях. Ако това адаптиране е успешно, структурата продължава да се развива, ако не е, тя отмира. В нито един от трите случая обаче не можем да твърдим, че имаме ограничено, оскъдно, небалансирано и т.н. развитие в резултат от някаква общочовешка или общоисторическа закономерност.

Въпреки този, общо взето, предвидим резултат оскъдността се използва широко в научната парадигма на неокласиката, нещо повече, бихме могли да твърдим, че тя е неотделима от нея. Това породило съмнението, че нейното издигане в теорията всъщност заменя (субституира) издигането и анализа на друг важен компонент в неокласическия икономически модел, който той по някакви причини не адресира директно. Така стигнахме до извода и издигнахме хипотезата, че оскъдността всъщност дефинира собствеността като институционално измерение на модела. Най-важните характеристики, които налага възприемането на ресурсите като оскъдни, са че те всъщност не са свободни и не са еднакво налични за всички, т.е. те вече са апроприирани под формата на различни обекти на собственост.

Основанията да се приеме тази хипотеза за вярна не са единствено в доброто "абсорбиране" от собствеността на функциите, които изпълнява оскъдността, но и в това, че тя обяснява един от най-странните парадокси в неокласическия модел - липсата на институции в него. Ако хетеродоксалната критика към този модел е вярна, то той не би трябвало да функционира въобще, поради това, че пренебрегва институциите. Единственото възможно обяснение на този парадокс е, че той ги въвежда имплицитно, под друга форма, като друга концепция. Именно тази концепция е оскъдността. Постулирайки, че ресурсите са ограничени, тя всъщност ги институционализира, закрепвайки ги към различни

икономически субекти, чиято главна цел става оптимизирането на същите тези ресурси.

Използвана литература:

Benton, T. (ed.). *The greening of Marxism*. New York, London, Gilford Press, 1996.

Galbraith, J. K. *The Affluent Society*, 4th ed. Boston, Houghton Mifflin, 1984.

Earle, J. S. What is an Institution? - *Journal of Institutional Economics*, 2005, 1, 1, p. 1-22.

Heilbroner, R. L. *The Making of Economic Society*. Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, NJ, 1962.

Hodgson, G. *Evolution and Institutions*. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, Edward Elgar, 1999.

Hodgson, G. The present position of economics' by Alfred Marshall. - *Journal of Institutional Economics*, 2001, 1, 1, p. 121-137.

Homer-Dixon, T. E. *Environment, scarcity, and violence*. Princeton, Princeton University Press, 1999.

Howard, M. C., J. E. King. Where Marx was Right: towards a more secure foundation for Heterodox Economics. - *Cambridge Journal of Economics*, 2001, 25, p. 785-807.

Lipsey, R. G., P. O. Steiner, D. D. Purvis and P. N. Courant. *Economics*, 9th ed. New York, Harper and Row, 1990.

Marshall, A. 1XXX, *Principles of political economy*. London.

Neumayer, E. Scarce or Abundant? The Economics of Natural Resource Availability. - *Journal of Economic Surveys*, 2000, Vol. 14, N 3, p. 307-335 (29).

Samuelson, P. A. and W. D. Nordhaus. *Economics*, 13th ed. New York, McGraw-Hill, 1989.

Raiklin, E., B. Uyar. On the Relativity of concepts of needs, wants, scarcity and opportunity cost. - *International Journal of Social Economics*, 1996, Vol. 23, N 7.

8.II.2006 г.